

A KÖNYVVIZSGÁLAT HASZNOSSÁGA, ELLENTMONDÁSAI ÉS KORLÁTAI

THE USEFULNESS, CONTRADICTIONS, AND LIMITATIONS OF AUDITING

Lukács János

egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem Számvitel Tanszék, Budapest
janos.lukacs@uni-corvinus.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

Filozófiai igazság és empirikus tény, hogy a könyvvizsgálat az emberi civilizáció megjelenése óta jelen van, a szervezett emberi tevékenység rendszeres eleme. Napjainkra a könyvvizsgálat már önálló tudománygá vált, fontos szerepet játszik a közérdek szolgálatában, az elszámoltathatóság és a pénzügyi kimutatásokba vetett bizalom megerősítésében. A könyvvizsgálat a tulajdonosok megbízásából elvégzett speciális, komplex ellenőrzési folyamat, amelynek során egy független szakértői csapat felülvizsgálja egy gazdálkodó szervezet számviteli rendszerét, a vagyoni, pénzügyi, jövedelmi helyzetéről készített beszámolóját, pénzügyi és nem pénzügyi kimutatásait, kellő bizonyosságot szerez arról, hogy azok nem tartalmaznak csalásból, hibából eredő lényeges, döntést befolyásoló hibás állításokat, hitelesíti szabályszerűségüket, megbízhatóságukat és valóságukat. Mivel a közvélemény, a társadalom nagy része nincs tisztában a könyvvizsgálat korlátaival, funkciójával és felelősségével, ezért krízisek és botrányok előfordulásakor könnyen fogalmazznak meg a könyvvizsgálattal szemben észszerűtlen elvárásokat, holisztikusnak, plurálisnak és rendszerszintűnek tekintik funkcióját, megrendül a könyvvizsgálat hatékonyságába vetett bizalom, sérül az értékrelevanciája, ami akár a könyvvizsgáló karrierjének befejezésével is járhat. Ezért is motivált erőteljesen valamennyi könyvvizsgáló abban, hogy munkáját magas színvonalon, szakszerűen, objektíven és állandóan kételkedve végezze, felhasználva a mesterséges intelligencia által nyújtott lehetőségeket a könyvvizsgálat megtervezésében, a bizonyítékok gyűjtésében, a dokumentációk feldolgozásában, a hibás állítások észlelésében, valamint az adatok elemzésében. A tanulmány a könyvvizsgálat értékteremtő jellegének hangsúlyozása mellett sorra veszi a könyvvizsgálattal kapcsolatos szinte valamennyi ellentmondást, félreértelmezést, valamint kitér a könyvvizsgálói piac elemzésére és a magas koncentrációja miatti verseny hiányának veszélyeire.

ABSTRACT

It is a philosophical truth and an empirical fact that auditing has been present since the dawn of human civilization, and is a regular feature of organized human activity. Today, auditing has become a discipline in its own right, playing an important role in serving the public interest, enhancing accountability and confidence in financial statements. An audit is a special and complex control process carried out on behalf of the owners of a business organization. During an audit an independent team of experts reviews a business organization's accounting system,

property report, financial and income status, and financial and non-financial statements. In the course of the audit this independent team of experts seeks to obtain sufficient assurance that the information reviewed by it does not contain material misstatements arising from fraud or error.

As a large part of public opinion and society is not aware of the limitations, function, and responsibility of auditing, it is easy to formulate unreasonable expectations of auditing when crises and scandals occur, to view its function as holistic, pluralistic, and systemic, to undermine confidence in its effectiveness, to damage its value relevance, and even to end the auditor's career. This is why all auditors are strongly motivated to perform their work to a high standard, professionally, objectively, and with constant scepticism, using the power of AI to plan audits, gather evidence, process documentation, detect misstatements, and analyse data. While emphasizing the value-creating nature of auditing, the paper takes stock of almost all the controversies and misconceptions about auditing, and analyses the audit market and the dangers of a lack of competition due to its high concentration.

Kulcsszavak: könyvvizsgálat, érdekelt felek, szkepticizmus, lényegesség, elvárási rés

Keywords: audit, stakeholders, skepticism, materiality, expectation gap

BEVEZETÉS

Napjainkban egyre több szakterületen és egyre gyakrabban halljuk az audit kifejezést, pedig nem új keletű tevékenységről van szó. Régészeti leletek bizonyítják, hogy a nyilvántartások és az adóbevételek átfogó, utólagos ellenőrzése, vizsgálata, bizonyítékok gyűjtése, azok objektív kiértékelése már évezredekkel ezelőtt, az első hivatalnokállam megjelenése óta (i. e. 3500) létezik. Használták a sumerek, az egyiptomi fáraók, a babiloni királyok, a görög és a római birodalom, a középkor egyházi és világi uralkodói. Az audit (magyar nevén a könyvvizsgálat) önálló szakmává, majd tudományterületté válása az ipari forradalomnak köszönhető, amikor hirtelen megnövekedtek a cégméretetek, és bonyolult szervezeti struktúrák jöttek létre.

Ennek egyik következménye az volt, hogy a tulajdonosok egyre kevésbé vettek részt cégeik irányításában, ezt a feladatot szakképzett vezetőkre, menedzserekre ruházták át. A tulajdonosi és a vezetési funkció szétválása¹ azonban magában hordozta annak a kockázatát, hogy a tulajdonosok nem kapnak meg minden információt cégük működéséről, nem képesek teljes mértékben kontrollálni a vezetőket, akik – megfelelő ösztönzők hiányában – a tulajdonosi érdekek helyett a saját érdekeiket helyezhetik előbbre a valóságosnál jobb pénzügyi helyzetet, nagyobb eredményt, kisebb adóalapot mutatva ki a gazdálkodásról készült beszámolóikban. Az aszimmetrikus információk okozta károk elkerülésére, a gazdálkodásról a vezető által adott tájékoztatók, jelentések, beszámolók, pénzügyi

¹ Az ügynök-megbízó problémát elsők között Kenneth J. Arrow (1985) fogalmazta meg.

kimutatások megbízhatóságának, helyességének és valódiságának ellenőrzésére a tulajdonosok egy auditort, könyvvizsgálót bíztak meg, aki a felelős gazdálkodással összeegyeztethetetlen vezetői magatartás észlelése esetén késedelem nélkül tájékoztatja a tulajdonosokat. A tőke- és hitelpiacok növekedése a 20. század elején tovább fokozta az auditálás iránti igényt a befektetők és a hitelezők részéről is, akik már nemcsak a múlttól, hanem a jelenről, sőt a jövőben bekövetkező események várható hatásairól, kockázatairól is kikérték a könyvvizsgálók véleményét.

A könyvvizsgálat alapvető célja továbbra is az maradt, hogy elegendő és megfelelő könyvvizsgálati bizonyíték megszerzésével kellő bizonyosságot szerezzen arról, hogy a beszámoló, pénzügyi kimutatások nem tartalmaznak csalásból vagy hibából eredő lényeges hibás állításokat; a szabályosság és a valódiság ellenőrzésével minden érdekelt számára olyan megbízható és valós információk álljanak rendelkezésre, amelyek megalapozzák a beszámoló adataiból levonható következtetéseiket, gazdasági döntéseiket. A független könyvvizsgálói jelentésben a könyvvizsgáló közli a tulajdonosokkal (közvetétel esetén minden érdekhordozóval), hogy a könyvvizsgálat tárgya (beszámoló, pénzügyi kimutatás) mennyiben alkalmas az érdekeltek döntéseinek meghozatalára. A könyvvizsgálati kockázat annak veszélyét jelenti, hogy a könyvvizsgáló nem megfelelő könyvvizsgálói véleményt bocsát ki, és így a beszámoló, a pénzügyi kimutatások lényeges hibás állításokat tartalmaznak. A könyvvizsgálattal szembeni számos követelmény (etikai szabályok betartása, tervszerűség, dokumentáltság, szakmai szkepticizmus) közül a legfontosabb a bizalom. Az érdekhordozóknak meg kell bízniuk a könyvvizsgálójukban, és a könyvvizsgálónak is meg kell bíznia az ügyfélben, annak ellenére, hogy a könyvvizsgálat során foglalkoznia kell, fel kell mérnie a csalás, a visszaélés, a téves állítás lehetőségét is. A számítástechnika rohamos fejlődésével új könyvvizsgálati módszerek, eljárások, standardok, etikai kódexek, útmutatók, kézikönyvek, szoftverek és minőségbiztosítási rendszerek kerültek kidolgozásra, amelyek segítik az auditok egységes, átlátható, konzisztens és magas színvonalú végrehajtását.

ÉRTÉKTEREMTÉS

A könyvvizsgálat a tulajdonosok megbízásából elvégzett speciális, komplex ellenőrzési folyamat, melynek során egy független szakértő felülvizsgálja és véleményezi egy gazdálkodó egység számviteli rendszerének jogszabályszerűségét, és kellő bizonyosságot szerez arról, hogy a közzétenni kívánt beszámoló (pénzügyi kimutatás) lényeges – döntést befolyásoló – hibás állításoktól mentes, a vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetről megbízható és valós képet ad. A könyvvizsgálat egy olyan hasznos, közérdekű szolgáltatás, amely értéket teremt valamennyi

érintett érdekelt fél, érdekhordozó² számára, legyen az az állam, a hitelező vagy a megbízást adó gazdálkodó egység. Az állam számára azért, mert nagymértékben hozzájárul a gazdaság kifehérítéséhez, a törvényekben előírt adók befizetéséhez, mivel preventív jelleggel önkéntes jogkövetésre ösztönzi a gazdálkodókat, és egyben erősíti az ellenőrzöttség tudatát. Egy külső szem, fék, törvényességi őr, független szakértő jelenléte az egyik legfőbb visszatartó erő a „fehérgalléros bűnözőkkel” (Sutherland, 1940) szemben.

Visszaélések, költségvetési csalások, fiktív számlák befogadása, bevétel eltitkolása, színlelt szerződések megkötése, fedezetelvonás, csőd és felszámolás általában a nem könyvvizsgált vállalkozásoknál fordul elő. A könyvvizsgálat intézménye nélkül nőne a gazdasági bűnözés, a fektegazdaság, a pénzmosás, csökkennének az adóbevételek, romlana a számviteli fegyelem, s ezt csak az állam ellenőrző szerepének növelésével lehetne megakadályozni.³ Ez viszont nem lenne összhangban az állam szerepének, az állami bürokrácia leépítésének, az állam működési költsége csökkentésének törekvéseivel. A könyvvizsgálat a hitelezők számára is hasznos, mivel növeli az adós megbízhatóságát, működése átláthatóságát, a gazdálkodásáról közölt adatok hitelességét. A könyvvizsgálat ugyanakkor értéket teremt az ellenőrzött vállalkozás (és rajta keresztül a tulajdonos) számára is, mert hozzájárul a cég elfogadottságához, növeli a gazdálkodásról közölt adatok megbízhatóságát, másrészt segít feltárni a vállalkozás rejtett tartalmait, hasznos tanácsokkal elérhetővé teszi az adók optimalizálását és az esetleges adóbírságok elkerülését. A könyvvizsgálóval folytatott konzultációk segíthetik a vállalkozókat abban, hogy kevesebb munkaidő-ráfordítással jussanak helyes megoldásra bizonyos számviteli és adózási kérdésekben.

ELLENTMONDÁSOK A KÖNYVVIZSGÁLATBAN

Függetlenség kérdése

A könyvvizsgáló tevékenységével nemcsak a meglévő tulajdonosok érdekeit védi, hanem a potenciális tulajdonosok, a vállalkozásba befektetni kívánó személyek, továbbá a vállalkozással szerződő szállítók, hitelezők, munkavállalók és vevők érdekét is, sőt az államét is, mivel az adótörvények betartásának ellenőrzése is a feladatai közé tartozik. Annak ellenére igaz ez az állítás, hogy a könyvvizsgálói jelentés címzettje mindig a tulajdonos, viszont a jelentést közzé kell tenni, és

² Matteo Pedrini és Laura Maria Ferri (2019) *stakeholdereknek* nevezi mindazon egyéneket, csoportokat vagy szervezeteket, amelyekre hatással van egy vállalkozás vagy egy projekt eredménye.

³ Egy OPTEN-hatástanulmány szerint a könyvvizsgálati kötelem erős fegyelmező erővel bír a tisztá foglalkoztatás, a nyereségkimutatás és az adóbefizetés terén, ezért nagyot bukhat az állam a kötelező könyvvizsgálat értékhatárának megemlése esetén (Világgazdaság.hu, OPTEN, 2011).

az abban foglaltakat minden érdekelt elolvashatja. A könyvvizsgáló a feladatait csak akkor tudja objektíven és etikusan ellátni, ha független marad a vállalkozás irányításától, tulajdonosaitól és a felsorolt érintettektől. Mégis, jogosan vetődhet fel az a kérdés, hogy vajon hogyan tud a függetlenség érvényesülni akkor, ha a könyvvizsgáló személyét a tulajdonos választja meg, díjazásáról a vezetés javaslatára a tulajdonos dönt, szerződését pedig a vezetés írja alá (PTK 3:129–131. §). Ezt az ellentmondást kizárólag úgy lehetne feloldani, ha minden vállalkozásnak előre be kellene fizetnie egy cégmérettől függő, eltérő díjat egy auditalapba, és ez az alap osztaná szét a megbízásokat a könyvvizsgáló cégek között. Mivel azonban ez az elképzelés versenykorlátozással járna együtt, ezért még sehol sem került elfogadásra és bevezetésre.

A függetlenség megkövetelése és értelmezése sokszor okoz félreértéseket. Szövegkörnyezet nélkül a szó arra a feltételezésre vezethet, hogy a könyvvizsgálónak minden gazdasági, pénzügyi vagy egyéb kapcsolattól tartózkodnia kell. Ez lehetetlen, hiszen a társadalom minden tagja kapcsolatban áll másokkal. Ezért abban a megvilágításban is értékelni kell a gazdasági, pénzügyi és egyéb kapcsolatok jelentőségét, hogy egy észszerűen döntő és tájékozott harmadik fél, az összes vonatkozó információ birtokában mit tartana elfogadhatatlannak. Sok körülmény, illetve a körülmények kombinációja fordulhat elő, és ennek megfelelően lehetetlen leírni minden olyan helyzetet, amely veszélyezteti a függetlenséget, és nem lehet meghatározni az egy adott helyzetben megfelelő óvintézkedéseket. A bizonyosságot nyújtó megbízások jellege is eltérő lehet, ezért különböző veszélyek léphetnek fel, amelyek eltérő óvintézkedések megtételét indokolják. 2002-ben az USA-ban (SOX-törvény), 2013-ban pedig az Európai Unióban (537/2014/EU rendelet) számos olyan reformintézkedésre került sor, amely a közérdeklődésre számot tartó cégek könyvvizsgálóit érintette. A közfelügyeleti rendszer bevezetése, a tízévente kötelező rotáció és a könyvvizsgálaton kívüli szolgáltatásokból származó bevételek korlátozása⁴ egyértelműen növelte a könyvvizsgálók függetlenségét.

Különösen érdekes a jogalkotó hozzáállása a könyvvizsgálói vélemény szükségességéhez nem pénzbeli vagyoni hozzájáruláskor, mert csak a részvénytársaságnál írja elő könyvvizsgáló igénybevitelét, sőt zrt. esetében csak akkor, ha nem készült az apport értékeléséről egy szakértő jelentés (PTK 3:251. §). Más társasági formánál az apport értékét nem szükséges hitelesíteni. Ugyanakkor átalakulás esetén hiába van az érintett társaságoknak választott könyvvizsgálójuk, az nem ellenőrizheti sem a tervezett, sem a végleges vagyommérlegeket, hanem ezen feladatokkal egy másik független könyvvizsgálót kell megbíznia (Átal. tv. 4. § (6) bek.).

⁴ A beszámoló könyvvizsgálataon kívüli szolgáltatásnyújtásért kiszámálható díj összege egy adott pénzügyi évben nem lehet magasabb, mint a vizsgált gazdálkodóegység könyvvizsgálataért a tárgyévet megelőző három egymást követő pénzügyi évben fizetett díj átlagának 70%-a (537/2014/EU rendelet 4. cikk 2. bekezdés).

Kellő szakmai gondosság kérdése

A függetlenség után a könyvvizsgálóval szembeni másik legfőbb követelmény, hogy munkáját mindig szakmai szkepticizmussal, kételkedéssel, a könyvvizsgálati bizonyítékok kritikus értékelésével kell végeznie, mert csak így tudja csökkenteni annak kockázatát, hogy nem ismeri fel egy ügy szokatlan, veszélyes voltát, figyelmen kívül hagyja, bagatellizálja a hibákra utaló jeleket, nem megfelelő eljárásokat alkalmaz, és ezért rossz következtetéseket von le, és téves könyvvizsgálói véleményt bocsát ki. A kétely lehet semleges, amikor a könyvvizsgáló jóhiszeműen abból indul ki, az az előzetes várakozása, előítélete az ügyfél beszámolójával kapcsolatban, hogy az hibáktól mentes, a megszerzett bizonyítékok a valóságot tükrözik, és csak akkor kezd el kételkedni ebben, változtatja meg addigi könyvvizsgálói magatartását, amikor bizonyítékot szerez ennek ellenkezőjéről (az egyik bizonyíték ellentmond a másiknak, vagy olyan információhoz jut, amely megkérdőjelezi a beszerzett dokumentumok megbízhatóságát, esetleg a környezeti feltételek lehetséges csalásra utalnak). Vélelmezett kétely esetén a könyvvizsgáló mindaddig csalást feltételez, ameddig nem szerez elégséges bizonyítékot ennek ellenkezőjére. Ha a könyvvizsgáló előre hibát sejt, akkor hajlamos lesz azokat a könyvvizsgálati bizonyítékokat figyelembe venni, amelyek ezt támasztják alá, és sokkal több könyvvizsgálati bizonyítékra van szüksége ahhoz, hogy az ellenkezőjéről győződjön meg. A könyvvizsgáló szakmai szkepticizmusát jellemvonása, személyisége, erkölcsisége, tudása, szakmai tapasztalata és az ügyfélről korábbi könyvvizsgálatok alatt szerzett tapasztalata befolyásolják. A könyvvizsgálónak a könyvvizsgálatot olyan gondolkodásmóddal kell lefolytatnia, amely felismeri annak lehetőségét, hogy csalásból eredő lényeges hibás állítás állhat fenn, tekintet nélkül a gazdálkodó egységnél szerzett korábbi jó tapasztalatokra, meggyőződésre a vezetés őszinteségét és feddhetetlenségét illetően. Nem szabad megelégednie a kevésbé meggyőző bizonyítékokkal csak azért, mert úgy véli, hogy a vezetés őszinte. Különösen így van ez globális pénzügyi válságok, járványok és háborús szankciók idején, amikor az üzleti kockázatok egyre összetettebbé válnak, így a könyvvizsgálóknak éber szemmel kell figyelniük a megbízójuk családi kockázatait és megfelelőségi erőfeszítései közötti kapcsolatra, mivel ilyenkor jellemző, hogy a megfelelésre törekvés csökken, a csalás kockázata pedig emelkedik.

A magasabb erkölcsi szinten álló könyvvizsgálók jobban ellenállnak az ügyfél nyomásának, ugyanakkor azok a könyvvizsgálói csapatok a leghatékonyabbak, amelyek tagjai eltérő (bővebb és szűkebb) tudásszinttel rendelkeznek. A túlságosan specializálódott tudás csökkentheti a szakmai szkepticizmust, mert egy adott szakterületre specializálódott szakértő elsősorban a szakterületére vonatkozó állítások igazságtartalmát tudja megvizsgálni, és a nagy összefüggéseket kevésbé.

Könyvvizsgálói kételkedés ellen ható motivációs tényező lehet az alacsony audit-költségvetés és időkeret, az ügyfél elvesztésétől való félelem, valamint a könyvvizsgálói rotáció (Nelson, 2009).

A titoktartás kérdése

Ellentmondás van a könyvvizsgáló titoktartási kötelezettségét illetően a könyvvizsgáló esküje és a büntetőeljárás szabályai között. A hatályos kamarai törvény szerint a kamarai tag könyvvizsgáló, a könyvvizsgáló cég köteles a tevékenysége során tudomására jutott, a jogszabályi kötelezettségen alapuló könyvvizsgálói tevékenység ellátására irányuló megbízással összefüggő minősített adatot, hivatali titkot és üzleti titkot megőrizni (Kkt. 66. § (1) bek.). A könyvvizsgálói titoktartási kötelezettség alól csak az ügyfél és csak írásban adhat felmentést. Ettől a könyvvizsgáló sem polgári, sem közigazgatási, sem büntetőügyben nem tekinthet el. A Legfőbb Ügyészség ugyanakkor azon az állásponton van, hogy törvényes érdek védelmét bűncselekményt megvalósító vagy arra utaló adat nem szolgálhatja, tehát ilyen adat hivatásbéli titkot nem képezhet. Ha tehát a könyvvizsgáló a tudomására jutott titkot felhasználja (arról tanúvallomást tesz, okiratokat mutat be), akkor fegyelmi vétséget követ el, de nem sérti a büntetőeljárás szabályait, ezért a tanúvallomása bizonyítékként felhasználható a büntetőügyben. A könyvvizsgáló az idézésnek köteles eleget tenni, és a nyomozó hatóság előtt tanúvallomás céljából megjelenni, személyes adatait megadni. Ugyanakkor a nyomozó hatóság részére jegyzőkönyvbe foglaltan jeleznie kell, hogy foglalkozásánál fogva titoktartásra köteles, így a könyvvizsgálói titok körébe eső információk tekintetében a tanúvallomást köteles megtagadni.

Nemcsak a titoktartás kötelességével megszerzett információ tartozik a hivatásbéli titoktartás körébe, hanem minden olyan adat, mely a hivatás gyakorlása során került megismerésre. A hivatásbéli titok nem függ attól, hogy sérti-e az ügyfél vagy a hivatást gyakorló személy érdekét az adott információ nyilvánosságra kerülése. Ha a megszerzett hivatásbéli titok kapcsán az ügyfél nem ad a titoktartási kötelezettség alól felmentő nyilatkozatot, akkor a könyvvizsgáló nem mérlegelhet, hogy az információ nyilvánosságra kerülése sérti-e a megbízó érdekét. A könyvvizsgálónak a felmentésig a hivatásbéli titkot meg kell őriznie. A hivatásbéli titok minősége nem függ annak tartalmától sem. A bűncselekményre utaló adat is képezhet hivatásbéli titkot. Ezen az a tény sem változtat, hogy néhány törvény (például a Pmt.) előírja ezen adatok kiadását a pénzmosásra utaló adatok körében.

A könyvvizsgáló tehát olyan személy, aki foglalkozásánál (hivatásánál) fogva titoktartásra köteles. Ez a titoktartási kötelezettség a könyvvizsgálói hivatás egyik sarokköve (hasonlóan az ügyvédi hivatáshoz). A könyvvizsgálói titoktartás a könyvvizsgálói jelentés megbízhatóságához, megalapozottságához fűződő társadalmi érdeket hivatott megvédeni. A társadalmi érdek, hogy az ügyfél abban a

tudatban mondhasson el minden információt a könyvvizsgálónak, hogy a könyvvizsgáló azokat kizárólag könyvvizsgálói jelentése megalapozásához használhatja fel. Ha az ügyfél azzal kénytelen kalkulálni, hogy a könyvvizsgáló adott esetben ezeket az információkat – külön, írásbeli engedélye nélkül is – kiadhatja, saját döntése alapján tanúvallomást vagy feljelentést tehet, akkor az ügyfél mérlegelni kénytelen az információk kiadása során, és visszatartja azokat az információkat, amelyek alapján esetleg felmerülhet a könyvvizsgálóban, hogy bűncselekményre is utalhatnak. Ez abban az esetben is így van, ha valójában nem is történik bűncselekmény, ugyanis maga a büntetőeljárás olyan fokú joghátrányokat okoz az ügyfélnek és az esetleg meggyanúsított (megvádolt) személynek, hogy az általában nem hozható helyre egy esetleges felmentést követően sem. A társadalmi érdek azonban azt igényli, hogy az ügyfél a titok megőrzésére kötelezett könyvvizsgálónak – mérlegelés nélkül – minden lényeges információt kiadhasson, abból a célból, hogy a könyvvizsgáló ezeket jelentése megalapozásához felhasználhassa.

Kiterjesztés kérdése

A közérdeklődésre számot tartó gazdálkodókon (tőzsdei cégeken), a pénzügyi és befektetési szolgáltatókon kívül csak azon vállalkozások esetében kötelező a könyvvizsgálat, ahol a tárgyévet megelőző két üzleti év átlagában az éves nettó árbevétel vagy az átlagosan foglalkoztatottak száma meghalad egy bizonyos értékhatárt. Hazánkban ez 300 millió forint (Európa legtöbb országában 8 millió euró), illetve 50 fő (Sztv. 155. § (2) bek.). Jogosan vetődhet fel a kérdés, hogy az induló vállalkozások, start-upcégek vagy a több évig elhúzódó beruházással, kivitelezéssel foglalkozó társaságok miért maradhatnak könyvvizsgálat nélkül, amikor ezen cégek esetében a kockázat mértéke, a hibázások előfordulása, a csalási lehetőségek esélye talán még az átlagosnál is magasabb.

Méretük alapján könyvvizsgálatra nem kötelezett társaságok esetében a kisebbségben lévő tagoknak lehetőségük van ugyan arra, hogy az utolsó számviteli beszámolót, illetve az utolsó két évben az ügyvezetés tevékenységével kapcsolatos valamely gazdasági eseményt vagy kötelezettségvállalást a társaság költségén egy könyvvizsgáló megvizsgálja (PTK 3:104. §), de a kisebbségi jog csupán arra terjed ki, hogy a tagok az ügyvezetés tevékenységével kapcsolatos, az utolsó két év valamely, egy konkrétan megjelölt gazdasági eseményének, kötelezettségvállalásának a megvizsgálását kérik, de kezdeményezésük nem lehet túl általános, és nem irányulhat a cég gazdálkodása átfogó vizsgálatára. Végül teljesen érthetetlen, hogy miért nem kötelező minden pályázati forrás (állami és uniós egyaránt) felhasználásának könyvvizsgálata, az elszámolások hitelesítése, amellyel megelőzhető lett volna sokmillió eurós uniós forrás visszafizetése. Nemcsak minden támogatás utólagos ellenőrzése lenne indokolt, hanem a támogatások odaítélése előtt a benyújtott üzleti tervekről is kötelezően ki kellene kérni a könyvvizsgálók

véleményét.⁵ A könyvvizsgálat kiterjesztése mellett annak szűkítéséről is érdemes említést tenni. Teljesen értelmetlen ugyanis azon előírás, miszerint könyvvizsgálatra kötelezett azon vállalkozás, amelynek a tárgyévi üzleti év mérlegfordulónapján 10 millió forintot meghaladó, 60 napnál régebben lejárt köztartozása van (Sztv. 155. § (5a) bek.). Nehezen talál majd az ilyen likviditási problémákkal küzdő vállalkozás olyan könyvvizsgálót, akinek eleve azzal kell számolnia, hogy nagy az esélye annak, hogy az ő munkájáról kiállított számla sem kerül majd kiegyenlítésre.

Díjazás kérdése

A könyvvizsgálói tevékenységért járó díjak meghatározásának elveire és szempontjaira, valamint a díjtételek alsó határaitra vonatkozóan a Magyar Könyvvizsgálói Kamara Szakértői Bizottsága kidolgozott és közreadott egy ajánlást. Ezen iránymutatás kitér a könyvvizsgálói megbízások munkaóra-ráfordításainak a kiszámítására, ad egy összefoglalót a díjtételek meghatározására vonatkozó szempontokról, és tartalmaz egy módszertani segédletet a díjkalkulációhoz, illetve támpontot ad a nemzeti könyvvizsgálói standardokban meghatározott szakmai követelményeknek való megfeleléshez, a minőségi munkavégzéshez, ami hozzájárulhat ahhoz, hogy megszűnjenek a könyvvizsgálói szakma egészének az érdekeit sértő, elfogadhatatlanul alacsony díjakat tartalmazó könyvvizsgálói díjajánlatok, amelyek természetesen nem tekinthetők kötelező érvényűnek a díjazással kapcsolatos megállapodásoknál, hiszen az a versenyszabályok megsértését jelentené.

A könyvvizsgálatra kötelezett vállalkozások a könyvvizsgálói díjak minél alacsonyabb szinten tartásában érdekeltek. Ez és a könyvvizsgálói piac később bemutatásra kerülő koncentrációja miatt kialakult versenyhelyzet arra ösztönzi a könyvvizsgálókat, hogy az ügyfélkör megtartása érdekében minél kisebb díjat ajánljanak, és az elnyert megbízásokat alacsonyabb képzettségű munkatársak alkalmazásával és egyre több munka elvállalásával próbálják jövedelmezővé tenni, ami viszont negatív hatással lehet a munka minőségére.

Nem világos az sem, hogy a könyvvizsgálói tevékenység (a jogi szolgáltatásokhoz hasonlóan) miért nem tartozik azon egyéb szolgáltatások körébe, amelyre nem vonatkoznak a közbeszerzés szigorú előírásai (Kbt. 3. melléklete). A könyvvizsgáló megválasztására irányuló versenyeztetési eljárás helyett helyesebb lenne a döntést szakmai megfontolások alapján, és nem a legalacsonyabb ár figyelembevételével meghozni. Az sem világos, hogy a támogatások elszámolása ellenőrzésének díja miért nem finanszírozható a támogatott összegből, miért nincs eleve bekalkulálva a támogatási összeg $X\%$ -aként a könyvvizsgálat díja.

⁵ Papadimitropulosz Alexander (2020) összesen 923 db 100 mFt feletti K+F-támogatást igénybe vevő vállalkozás pénzügyi mutatóit megvizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy 75%-os valószínűséggel előre jelezhető lett volna az adott támogatás sikertelensége.

A KÖNYVVIZSGÁLAT KORLÁTAI

A bizonyosság mértéke

A könyvvizsgáló a jelentésében „csak” kellő bizonyossággal, de erős meggyőződéssel állítja, hogy a beszámolóban nem fordul elő lényeges hiba. A társadalom egyes, laikus szereplői sok esetben abszolút bizonyosságot várnak el a könyvvizsgálótól, amit azonban lehetetlen teljesíteni. Az abszolút bizonyosság ugyanis azt jelentené, hogy a közzétett beszámoló tökéletesen jó, mindenben és maradéktalanul megfelel az arra vonatkozó előírásoknak; azt elolvasva és értékelve csak a helyes következtetések vonhatók le; sem a bemutatott beszámolóban, sem az annak alapjául szolgáló számviteli nyilvántartás során nem fordulhatott elő még a legkisebb tévedés, hiba sem, így az egész biztosan helytálló. Az abszolút bizonyosságra törekvés az alábbi öt ok miatt nem lehetséges: a gazdasági folyamatokban érvényesülő törvényszerűségek tendencijellege és magas szubjektívítástartalma; tesztelés alkalmazása; a számviteli és belső ellenőrzési rendszerek működésének belső korlátai; a könyvvizsgálati bizonyítékok meggyőző volta; a beszámoló összeállítására vonatkozó szabályrendszerek (törvények, keretelvek) értelmezéséből, félreérthetőségéből és különféle magyarázatából fakadó szubjektivizmus.

A könyvvizsgáló nemcsak jogszabály szerint előírt könyvvizsgálatot végezhet, hanem más szakmai szolgáltatást is nyújthat ügyfelének vagy más megbízójának. Ilyen lehet például az átvilágítás, az üzleti tervek vagy kapott támogatások ellenőrzése. Ezeknél a megbízásoknál a könyvvizsgáló meggyőződése nem erős, hanem kisebb, a bizonyosság szintje nem kellő (pozitív), hanem közepes vagy korlátozott (negatív), amit jelentésében úgy fogalmaz meg, hogy nem jutott semmi olyan tény vagy körülmény a tudomására, amely miatt úgy ítélné meg, hogy a vizsgálat tárgya nem a készítésére vonatkozó szabályokkal és elvekkel összhangban készült, így a vizsgálat tárgyát képező információk lényeges hibás állításoktól mentesek.

Lényegesség

A lényegesség a könyvvizsgálatban egy szubjektív kategória. Mindig a könyvvizsgáló szakmai megítélésének kérdése, hogy milyen vetítési alapot, bázist és mekkora százalékos mértéket választ, de nem a könyvvizsgálathoz kapcsolódó vélt kockázat határozza meg, hanem a beszámoló felhasználóinak várakozásai is: mi alapján akar dönteni, mi minősül számára lényegesnek, vagyis meg kell próbálni az érdekeltek szemével auditálni. Ezért is érthetetlen, hogy a könyvvizsgálói jelentésben miért nem szabad feltüntetni a könyvvizsgálói lényegesség alapját és mértékét. Így az érdekeltek számára nem is derülhet ki, hogy a könyvvizsgáló becslése mennyire esik egybe saját szempontjaikkal.

Bár a könyvvizsgáló a végterméket (a végső beszámolót) hitelesíti majd, de a lényegességet nemcsak a végleges, hanem az előzetes vagy bázisadatokból kiindulva a könyvvizsgálat tervezésekor, a végrehajtásakor, a hibák azonosításakor és a nem helyesbített hibás állítások pénzügyi kimutatásokra gyakorolt hatásának meghatározásakor is ki kell számítani, és a lényegességi küszöb alapján kell minősíteni egy feltárt hibát lényegesnek vagy egyértelműen elhanyagolhatónak. Vizsgálni kell azokat az okokat is, amelyek a hiba előfordulásához vezettek, és azt is mérlegelni kell, hogy kontrollhiányosságok vezettek-e a hiba előfordulásához. Csalásra utaló jelek észlelése esetén nem kell tekintettel lenni a lényegességi küszöb mértékére, hanem attól függetlenül lépnie kell a könyvvizsgálónak.

Elvárási rész

Egyes multinacionális cégek váratlan csődje (2001-ben az Enron és 2002-ben a WorldCom, 2008-ban a Lehman Brothers és a Washington Mutual, 2009-ben a General Motors, 2020-ban a Wirecard, 2023-ban a Silicon Valley Bank és a Credit Suisse) azon túl, hogy dollár- és eurómilliárdokba kerültek a befektetőknek, megrendítették a pénzügyi piacok stabilitását, aláásták a pénzügyi kimutatásokba vetett bizalmat, és joggal vetődhetett fel egyesekben a könyvvizsgáló felelősségének a kérdése is. A közvélemény, a társadalom nagy része azonban nincs tisztában a könyvvizsgálat korlátaival, funkciójával és felelősségével, ezért krízisek és botrányok előfordulásakor könnyen fogalmaznak meg a könyvvizsgálattal szemben észszerűtlen elvárásokat, holisztikusnak, plurálisnak és rendszerszintűnek tekintik funkcióját (Füredi-Fülöp, 2014). Pedig a csalás megelőzése, megakadályozása és feltárása, az ezeket szolgáló programok és ellenőrzések tervezése és végrehajtása elsődlegesen a vezetés felelőssége.

A könyvvizsgáló felelősségét az előzőekben tárgyalt lényegesség és az észszerű bizonyosság kulcsfogalmai határozzák meg. Nem a csalásokért, hanem a csalásból eredő lényeges hibás állítások felderítéséért felel, amihez persze a könyvvizsgálónak fel kell mérnie megbízójánál a csalás előfordulásának kockázatait, és ezt figyelembe kell vennie a könyvvizsgálói eljárások megtervezésekor. A könyvvizsgálatot mindig úgy kell megtervezni és végrehajtani, hogy kellő bizonyosságot szerezzen a könyvvizsgáló arról, hogy a pénzügyi kimutatások mentesek-e a lényeges hibás állításoktól, akár csalás, akár hiba miatt. Mint láttuk, abszolút bizonyosság azonban nem érhető el, ezért a megfelelően megtervezett és elvégzett audit sem tárhat fel minden, csalásból származó lényeges hibás állítást. Előfordulhat, hogy a könyvvizsgálói bizonyíték természete vagy a csalás jellemzői miatt nem észlelhető a lényeges hibás állítás, és a könyvvizsgáló – tudtán kívül – a hamis, de érvényesnek tűnő könyvvizsgálói bizonyítéokra hagyatkozva mond véleményt, vagy a hibák felderítésére hatékony könyvvizsgálói eljárások hatástalanoknak bizonyulnak a csalás felderítésére.

A könyvvizsgáló nem hatósági személy, nincsenek nyomozati jogkörei, munkáját vállalkozóként végzi. Nem egy véreb, hanem sokkal inkább egy házőrző, terelőkutya (Mezei–Kovács, 2010). Ugyanakkor a kiadott független könyvvizsgálói jelentések pontosságáért, szakszerűségéért, alátámasztottságáért teljes vagyónával felel. A könyvvizsgálat tehát nem tekinthető csodaszernek. Felelőtlenség lenne azt kijelenteni, hogy ahol könyvvizsgálat folyik, ott megszűnnek a visszaélések, nem fordulhat elő a beszámolóban véletlen vagy szándékos hiba. Egyrészt azért nem, mert magának az ellenőrzés tárgyának, vagyis a számvitelnek a szabályozása rengeteg bizonytalanságot hordoz magában. A számviteli előírások sokszor nem egyértelműek, sőt ellentmondásosak, így annak vizsgálata sem lehet tökéletes és hatékony. Hibás számviteli szabályok, nem egységes standardok alapján összeállított beszámoló pusztán a könyvvizsgálat révén nem válhat hibátlanná. Másrészt a könyvvizsgáló sem mindenható, nem tévedhetetlen, és nem láthat a jövőbe sem. Bár munkája ellátásához a biztos tudása mellett egyre több módszertani segédletre, kézikönyvre, szoftverekre és egyéb „mankókra” támaszkodhat, mégsem képes százszázalékos biztonsággal feltárni és kiszűrni a beszámolóban rejlő minden hibát. Harmadrészt pedig azért nem, mert a könyvvizsgálók elsősorban azokkal az információkkal dolgoznak, amelyeket a megbízójuktól kapnak, bár igénybe kell venniük külső megerősítéseket, információkat kell begyűjteniük megbízóik környezetéből is.

Piaci koncentráció

A négy nagy könyvvizsgáló cég piaci dominanciája továbbra is magasnak mondható elsősorban a hírnevük, nemzetköziségük és komplex szolgáltatásaik (jogi-adózási-tanácsadási) miatt. A nagy, összetett cégstruktúrájú, több országban működő társaságok könyvvizsgálatát szinte kizárólag a Big4 (EY [Ernst & Young], Deloitte, PwC [PricewaterhouseCoopers], KPMG [Klynveld Peat Marwick Goerdeler]) látja el: a világ 2225 legnagyobb cégének 88%-át, a londoni tőzsdén jegyzett 1025 társaság 80%-át, az EU tőzsdei cégeinek pedig 64%-át (Mack, 2022). Hazánkban a piac nem ennyire lapos, a 108 közérdeklődésre számot tartó céget tizennyolc könyvvizsgáló társaság ellenőrzi. (A négy nagy mellett szerephez jut a BDO [Binder Dijker Otte], a Mazars, a K-E-S Audit Kft., az Unikonto Kft., az Interauditor Tanácsadó Kft. és a Venilia Vellum Kft. is.) A kisebb könyvvizsgáló cégek piaci részesedése számottevően nem változott. Az igazi piaci versenyt megnehezítheti a hitelintézetek hozzáállása is. Egyes brit vállalatok banki szerződésai például megkövetelik, hogy ügyfelek a négy nagy egyikét bízzák meg könyvvizsgálattal. A kisebb auditcégek piacra lépési lehetőségeit az is korlátozza, hogy az új auditmódszerek, technikák erőforrásigénye magas. Nehezíti a piacra lépést az agresszív árképzés, az árendedmények és az arányos felelősségi korlátok hiánya.

A KÖNYVVIZSGÁLATTAL SZEMBENI KIHÍVÁSOK

A jövőt illetően a könyvvizsgálati szakmának sokrétű kihívásokkal kell szembenéznie a globalizáció, a digitalizáció, a fenntarthatóság és az utánpótlás területén, amelyek jelentősen befolyásolhatják a jog szerinti könyvvizsgálat szerepét. A multinacionális cégek hazai terjeszkedésével, illetve a magyar társaságok külföldi befektetések növekedésével egyre több könyvvizsgálónak kell a hazain túl a nemzetközi szabályokat is ismernie, és rendelkeznie kell IFRS- (International Financial Reporting Standards) minősítéssel.

A könyvvizsgálónak be kell tudni azonosítania az informatika fejlődésével, a digitális transzformációval összefüggő kockázatokat, és képesnek kell lennie annak ellenőrzésére, hogy azokat megbízója megfelelően kezeli-e. A könyvvizsgálati munkában is teret kell engedni a mesterséges intelligenciának, a nagy adatállományok gyors elemzésének, a belső kontrollrendszerek felmérésének. Egyre nagyobb igény lesz a valós idejű könyvvizsgálatra is, a folyamatos jelenlétre, a könyvvizsgáló perspektivikus gondolkodására, üzleti érzékére, éleslátására, megítélésére, tapasztalatára. Továbbra sem lehet azonban majd csak géppel, szoftverekkel könyvvizsgálni, az emberi elmére mindig szükség lesz.

A közérdeklődésre számító cégek könyvvizsgálóinak fel kell készülniük a nem pénzügyi kimutatások, az egyre szigorodó fenntarthatósággal kapcsolatos szabályok betartásának ellenőrzésére is.

A magyar könyvvizsgálói korfa (az aktív kamarai tag könyvvizsgálók átlagéletkora 61,3 év) adataiból és az aktív kamarai tagok számának csökkenéséből kiindulva arra lehet következtetni, hogy a könyvvizsgálói szakma a közeljövőben szakemberhiánnyal fog szembenézni. Egyre kevesebb könyvvizsgálónak lesz egyre több ügyfele, amely a nagyobb hibázási lehetőség kockázatát hordozza magában (Menyhért et al., 2023).

IRODALOM

- Arrow, Kenneth J. (1985). The Economics of Agency. In: Pratt, John W. – Zeckhauser, Richard J. (eds.): *Principals and Agents: The Structure of Business*. Boston: Harvard Business School Press, 37–55. <https://archive.org/details/principalsagents0000unse>
- Füredi-Fülöp Judit (2014): A könyvvizsgálati elvárásai rész létezésének vizsgálata. *SZAKma*, 2014. október. <http://szak-ma.hu/tanulmányok/a-konyvvizsgalati-elvarasi-res-letezesenek-vizsgalata-100355>
- Mack, Sebastian (2022): *Give Us the Tools and We'll Finish the Job: How Europe Can Fix the Broken Audit Market*. 16 September 2022. Hertie School Jacques Delors Centre, <https://www.delorscentre.eu/en/publications/eu-audit-market>
- Menyhért Kristóf – Kovács Lilla – Kertész Réka (2023): *A szakmai utánpótlás-nevelés helyzete Magyarországon*. Konferencia-előadás a VI. Bosnyák János Emlékkonferencián 2023. február 17-én.

- Mezei Károly – Kovács Árpád (2010): Nem véreb, hanem örkutya. Kovács Árpáddal beszélget Mezei Károly. Budapest: Kairosz Kiadó, ISBN 9789636623203
- Nelson, Mark W. (2009): A Model and Literature Review of Professional Skepticism in Auditing. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 28, 2, 1–34. DOI: 10.2308/aud.2009.28.2.1, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1735435
- OPTEN (2011): „Nagyot bukhat az állam a kötelező könyvvizsgálat határának emelésén”. *Világ-gazdaság*, 2011. 03. 28., <https://www.vg.hu/vilaggazdasag-magyar-gazdasag/2011/03/nagyot-bukhat-az-allam-a-kotelezo-konyvvizsgalat-hataranak-emelesen>
- Papadimitropulosz Alexander (2020): *A vállalati szektor innovációs teljesítményének elemzése a NAV és pályázati adatbázisok alapján 2005–2018 között*. Kutatási és Innovációs szakközgazdász szakirányú továbbképzési szakon írt szakdolgozat. BCE Vállalkozásfejlesztési Intézet
- Pedrini, Matteo – Ferri, Laura Maria (2019): Stakeholder Management: A Systematic Literature Review. *Corporate Governance*, 19, 1, 44–59. DOI: 10.1108/cg-08-2017-0172, https://www.researchgate.net/publication/327778604_Stakeholder_management_a_systematic_literature_review
- Sutherland, Edwin H. (1940): White-Collar Criminality. *Amerikan Sociological Review*, 5, 1, 1–12. https://is.muni.cz/el/fss/podzim2015/BSS166/um/Sutherland._1940._White-collar_Criminality.pdf

JOGSZABÁLYOK, SZABÁLYOZÁSOK

- 537/2014/EU – Az Európai Parlament és Tanács 2014/56/EU irányelve és a 537/2014/EU rendelete Átal. tv. – Egyes jogi személyek átalakulásáról, egyesüléséről, szétválásáról szóló 2013. évi CLXXVI. törvény
- Kbt. – Közbeszerzésekről szóló 2015. évi CXLI. törvény
- Kkt. – Magyar Könyvvizsgálói Kamaráról, a könyvvizsgálói tevékenységről, valamint a könyvvizsgálói közfelügyeletről szóló 2007. évi LXXV. törvény
- Pmt. – *A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról* szóló 2017. évi LIII. törvény
- PTK – Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény
- SOX – Sarbanes-Oxley Act publ 204.107, 30.07.2002
- Sztv. – Számvitelről szóló 2000. évi C. törvény